

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αλλάζοντας τον χάρτη
Ζητήματα μετονομασιών
στη Μεσόγειο,
19ος-20ός αιώνας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ	9
---------------------------	---

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

DIMITRIS DIMITROPOULOS – ELENI KYRAMARGIOU – YANNIS PAPAΚONDYLIS

New names – New map: renaming settlements in Greece, 1831-2011	19
--	----

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Από την Πιάδα στη Νέα Επίδαυρο μέσω Πεδιάδος.

Η πρώτη μετονομασία οικισμού στο ελληνικό κράτος	29
--	----

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΦΕΣΤΑΣ

Οι γεωγραφίες των μετονομασιών: Οι μετονομασίες οικισμών
στο νομό Μεσσηνίας 19ος-20ός αιώνας .....

53

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΣ

«...περί αποκαταστάσεως της ιστορικής ακριβείας εν τη
τοπωνυμία της χώρας ταύτης...» ή ο εξελληνισμός των
τοπωνυμίων της Θράκης, 1919-1941 .....

97

ΕΛΕΝΗ ΚΥΡΑΜΑΡΓΙΟΥ

Νέοι κάτοικοι – Νέα ονόματα: Οι μετονομασίες των οικισμών
μετά την προσφυγική εγκατάσταση στη Μακεδονία, 1922-1928 .....

127

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΟΝΔΥΛΗΣ

«Νέοι» οικισμοί στο ελληνικό κράτος: εντοπισμός, καταγραφή,
ερωτήματα .....

157

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΟΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΓΕΙΤΟΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

EMIDIO DE ALBENTIS

The study of name changes of Italian Municipalities from the
Italian Unification to the end of 2014: the reasons for a project 177

FRANCESCO SCALORA

Ζητήματα εξιταλισμού των γεωγραφικών ονομάτων
στα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα (1912-1943) 197

ΔΩΡΗΣ Κ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ

Απ' το αυθαίρετο του γλωσσικού σημείου στο «αυθαίρετο»
των μετονομασιών 243

ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ζητήματα μετονομασιών των ελληνικής προέλευσης τοπωνυμίων
στα Μικρασιατικά παράλια 259

JOOST JONGERDEN

Transforming the rural and nationalizing populations in Turkey 297

ΜΑΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΤΗ

Μετονομασίες τοπωνυμίων στην Τουρκία: Σχόλια στη νεότερη
βιβλιογραφία 321

ΔΩΡΗΣ Κ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ

Απ' το αυθαίρετο του γλωσσικού σημείου
στο «αυθαίρετο» των μετονομασιών

Εισαγωγικά

Είναι κοινός τόπος στη γλωσσολογία και μία από τις βασικές της θεωρητικές αρχές το λεγόμενο *αυθαίρετο του γλωσσικού σημείου*. Αυτό σημαίνει ότι οι λέξεις που χρησιμοποιούμε καθημερινά (τα γλωσσικά σημεία) έχουν δημιουργηθεί πάνω σε μια αυθαίρετη σχέση *σημαίνοντος* (μορφής) και *σημαινομένου* (περιεχομένου).

Κανέννας δεν μπορεί να ερμηνεύσει γιατί το ίδιο αντικείμενο αναφοράς, για παράδειγμα 'το ύψωμα του εδάφους', ονομάστηκε στα ελληνικά *όρος/βουνό* και στα αγγλικά *mountain*. Όταν λέμε 'βουνό' ή 'mountain', αναφερόμαστε γενικευτικά και αφαιρετικά σε όλα τα σημεία του εδάφους που εξέχουν και δημιουργούν ύψωμα. Αν όμως χρειαστεί να μιλήσουμε για ένα ορισμένο βουνό/mountain, τότε θα πρέπει να δώσουμε επιπλέον πληροφορίες, μέσω των οποίων εστιάζουμε στο συγκεκριμένο, «σημαδεύοντάς» το ανάμεσα σε όλα τα υπόλοιπα. Το «σημάδεμα» αυτό το πετυχαίνουμε με τη χρήση τοπωνυμίων. Η ιδιαίτερη πατρίδα μου, το *Δέλβινο*, βρίσκεται στους δυτικούς πρόποδες του *Πλατυβουνίου* και αγναντεύει τον *Ομαλό* κι ακόμη βαθύτερα τον *Παντοκράτορα* της Κέρκυρας. Ανέφερα ήδη τρία υψώματα που ορίζουν λίγο πολύ την τοποθεσία του *Δελβίνου* και που ονομάστηκαν το καθένα με βάση κάποια ιδιαίτερα γνωρίσματα: *πλατυ-βούνι*, *ομαλό* (όρος), (έδρα της μονής) *Παντοκράτορα*. Τα δύο πρώτα σχετίζονται με ιδιομορφίες του εδάφους, ενώ το τρίτο με τα ίχνη της ανθρώπινης δραστηριότητας πάνω σε αυτό.

Ένας δεύτερος κοινός τόπος είναι και το ότι τα πάσης φύσεως τοπωνύμια έπονται της δημιουργίας του λεξιλογίου μιας γλώσσας. Είναι έργο του ανθρώπου και εκφράζουν την ανάγκη του να ορίσει τη θέση του στο χώρο όπου κινείται. Θεωρητικά επομένως, όλα τα τοπωνύμια θα έπρεπε να είναι

σημσιολογικά διαφανή, εφόσον βασίζονται σε λέξεις του κοινού μας λεξιλογίου.¹ Αυτό όμως δεν επαληθεύεται στην πράξη: οι κάτοικοι της Σύρου δεν θα μπορούσαν να σας απαντήσουν γιατί ονομάζεται έτσι το νησί τους, πόσο μάλλον οι Αθηναίοι αν τους ρωτήσετε για τον *Υμηττό* ή τον *Λυκαβηττό*.

Τα τοπωνύμια είναι φύσει «συντηρητικά» και διασώζουν συχνά παλαιότερες φάσεις και χαρακτηριστικά μιας γλώσσας. Στο Δέλβινο δεν θα σας απαντήσουν γιατί λέγεται *Μουρτίλας*² ο λόφος όπου πρόβαλλε πριν από δεκαετίες η εκκλησία της Παναγιάς, ούτε θα σας φωτίσουν ιδιαίτερα για την προέλευση του ονόματος της πόλης,³ ειδικά αν πείτε ότι το τοπωνύμιο αυτό το βρίσκουμε στην ελλαδική ενδοχώρα, σε σημεία επαφής της ελληνικής και των Ελλήνων με τα σλάβικα και τους Σλάβους.⁴

Καθώς λοιπόν συσκοτίζεται η (αρχικά διαφανής) σημασία των τοπωνυμίων, τείνουμε να πιστεύουμε ότι και εδώ υφίσταται ένα είδος ονοματοθεσιακής αυθαιρεσίας, η οποία είναι απόρροια της (εσωτερικής και εξωτερικής) δυναμικής ενός γλωσσικού συστήματος. Στην πραγματικότητα, η «αυθαιρεσία» αυτή είναι απόρροια του χρόνου. Οι ειρηνικές και βίαιες μετακινήσεις και προσμίξεις αλλόγλωσσων πληθυσμών οδήγησαν πολλές φορές στην αναστάτωση και ανασύσταση του γλωσσικού χάρτη ολόκληρων πε-

1. Μπορεί να συμβεί ενίοτε και το αντίστροφο, δηλαδή ένα οικωνύμιο/τοπωνύμιο να οδηγήσει στη δημιουργία ενός προσηγορικού. Για παράδειγμα, στο φαρσερότικο βλάχικο ιδίωμα της Dobrogea η λ. *sărúnă* «πόλη» ανάγεται στην ονομασία *Sărună* της Θεσσαλονίκης (Η πληροφορία από M. Nevaci, *Graiul Aromânilor Fărșerotii din Dobrogea*, Βουκουρέστι 2011, σ. 215). Η περίοπτη θέση που κατείχε η Θεσσαλονίκη ανάμεσα στα αστικά κέντρα της Μακεδονίας οδήγησε στην ταύτιση της ονομασίας της με την έννοια της πόλης γενικότερα.

2. Από το φυτοτοπωνύμιο *Μουρτίλας* (< μυρτιά + -ίλας), όπου η κατάληξη έχει περιεκτική σημασία και απαντά αποκλειστικά σε εδαφώνυμια της περιοχής Αγίων Σαράντα και Δελβίνου, αλλά και της απέναντι Κέρκυρας, με πρώτη μαρτυρία του 14ου αιώνα. Η γεωγραφική εξάπλωση του επιθήματος, αλλά και η ιστορία της περιοχής, όπου είχαμε από την αρχαιότητα εγκαταστάσεις λατινόφωνων πληθυσμών στο Βουθρωτό και τα πέριξ του, δεν αποκλείει τη λατινική προέλευσή του. Βλ. Δ. Κυριαζής, «Διατοπικότητα και διαχρονικότητα των ελληνικών γλωσσικών ιδιωμάτων της νότιας Αλβανίας», στα *Πρακτικά του 8ου Συνεδρίου Νεοελληνικών Διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας (MDGLT8)*, Αργυρόκαστρο, 4-6 Οκτωβρίου 2018, University of Gjirokastër / University of Patras, Laboratory of Modern Greek Dialects, 2019, σ. 103-132.

3. Για το σλάβικο έτυμο του οικωνυμίου, που ο Malingoudis το ανάγει στη λ. *dblva* 'καζάνι', βλ. Χ. Π. Συμεωνίδη, *Ετυμολογικό Λεξικό των Ελληνικών Οικωνυμίων*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία / Θεσσαλονίκη 2010, τ. Α', 465.

4. Βλ. ονομασίες οικισμών *Δέλβινο*, *Δέλβινα*, *Δέλινο* σε αρκετά σημεία της Δυτικής Μακεδονίας, στο βιβλίο του Γ. Π. Τσότσου, *Ιστορική γεωγραφία της Δυτικής Μακεδονίας. Το οικιστικό δίκτυο*, Θεσσαλονίκη 2011.

ριοχών. Φανταστείτε, για παράδειγμα, πόσο άλλαξε ο εδαφονυμικός και οικωνυμικός χάρτης των Βαλκανίων ύστερα από την κάθοδο και τις μεταγκαταστάσεις σλαβικών πληθυσμών στα Βαλκάνια.

Τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά στην περίπτωση των οργανωμένων και επιβεβλημένων έξωθεν και άνωθεν μετονομασιών, που γνώρισαν ιδιαίτερη άνθηση και σημάδεψαν την περίοδο ίδρυσης και εδραίωσης των εθνικών κρατών στα Βαλκάνια και όχι μόνο.

Οι μετονομασίες επιδιώκουν τον «καθαρισμό» του τοπίου και μοιάζουν με την αντίστοιχη προσπάθεια «καθαρισμού» του λεξιλογίου μιας γλώσσας από τα ξενικά στοιχεία της, η οποία λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο της διαμόρφωσης των επιμέρους κοινωνιών/στάνταρ γλωσσικών ποικιλιών στα Βαλκάνια.

Είναι χαρακτηριστικό να υπογραμμιστεί πως, ειδικά στα Βαλκάνια του 19ου και 20ού αι., εκεί που, διαχρονικά, υπήρξαν πιο έντονες οι γλωσσικές επαφές, καθώς και εκεί όπου οι σχέσεις με τον αλλόγλωσσο γείτονα υπήρξαν πραγματικά ή δυνάμει μη φιλικές (π.χ. Μακεδονία), εκεί ακριβώς έδρασε πιο έντονα και ο «οδοστρωτήρας» των μετονομασιών. Στην περίπτωση αυτή έχουμε «βίαιη» αλλοίωση του γλωσσικού τοπίου, η οποία στην ουσία ανατρέπει τα αποτελέσματα της γλωσσικής αλλαγής, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη γλωσσική επαφή. Υπό αυτή την έννοια, το αυθαίρετο των επίσημων μετονομασιών αφορά τον τρόπο και τους μηχανισμούς αλλαγής του ονοματολογικού τοπίου, αλλά όχι το σκέλος της εκδήλωσης και εφαρμογής αυτών, που είναι και προγραμματισμένοι και ελεγχόμενοι από την κεντρική εξουσία.

Πρόσφατη έρευνα πάνω στις μετονομασίες που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1910-2010,⁵ δείχνει ξεκάθαρα ότι ο βαθμός μετονομασιών υπήρξε πιο έντονος στις «προβληματικές» ονοματολογικά περιοχές. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία που παρατίθενται, από συνολικά 3.710 μετονομασίες οικωνυμίων, το 87% ήταν ξενικά, κι από αυτά 40% τούρκικα, 40% σλάβικα, 17% αρβανίτικα, και τα υπόλοιπα είναι αρωματικά, ιταλοβενετικά, αραβικά κ.ά. σε ασήμαντα ποσοστά. Επίσης, το 85% των μετονομασιών έγιναν μέσω αντικατάστασης (βλ. παρακάτω), ενώ παρατηρείται ανισομερής κατανομή τους στα γεωγραφικά διαμερίσματα. Στη Θράκη μετονομάστηκε το 77,75%, στη Μακεδονία το 64,47%,

5. Π. Μπεκάκου, Α. Φλιάτουρας κ.ά., «Η πανελλαδική στατιστική κατανομή των μετονομασιών των σύγχρονων οικωνυμίων ως μέσο για τη μελέτη της γλωσσικής αλλαγής», στα *Πρακτικά της 40ής συνάντησης εργασίας του Τομέα Γλωσσολογίας του Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη, Μάιος 2019, [υπό δημοσίευση]. Η έρευνα βασίζεται στο υλικό που αντλήθηκε από το *Ετυμολογικό Λεξικό των Ελληνικών Οικωνυμίων* του Χ. Π. Συμεωνίδη (Λευκωσία-Θεσσαλονίκη 2010).

στην Ήπειρο το 33,54%, στη Θεσσαλία το 38,85%, στη Στερεά Ελλάδα το 21,07%, στην Πελοπόννησο το 26,15%, στα Ιόνια Νησιά το 3,54%, στην Κρήτη το 4,53% και στα νησιά του Αιγαίου το 4,25%.

Οι συντάκτες της έρευνας σημειώνουν ότι: «το ποσοστό μετονομασιών είναι αυξητικό από νότο προς βορρά και από δύση προς ανατολή, δηλαδή συνδέεται με τα βόρεια και βορειοανατολικά σύνορα της χώρας, όπως προβλέπεται βάσει των ιστορικών συνθηκών [...] που πυροδότησαν τον εκκαθαρισμό των οικωνυμίων, τα οποία προέρχονταν από γλώσσες γειτονικών λαών».

Όπως δείχνουν τα στοιχεία αυτά, που αντικατοπτρίζουν με ακρίβεια τους γεωπολιτικούς συσχετισμούς της εποχής, η αιχμή του δόρατος της πολιτικής μετονομασιών στην Ελλάδα αφορούσε κυρίως περιοχές με έντονη παρουσία οικωνυμίων τουρκικής, σλαβικής και αλβανικής προέλευσης, ενώ τα σχετικά αντανακλαστικά ήταν πιο χαλαρά σε περιοχές δυτικών/φράγκικων επιδράσεων (βλ. Κεφαλονιά και Κέρκυρα).⁶

Οι μηχανισμοί μετονομασίας δεν εκδηλώθηκαν μόνο στη μεθόριο αλλά και στο εσωτερικό της χώρας, όπως συνέβη με τα αρβανίτικα οικωνύμια περιοχών της Πελοποννήσου.

«Υψηλή» και «χαμηλή» ορατότητα

Τα εθνικά κράτη ενδιαφέρθηκαν για τα ορατά σημεία του τοπίου, αυτά που δημιουργούν την εικόνα της ομοιογενοποίησης και εθνικοποίησης του χώρου χωρίς να επιδιώξουν να επέμβουν δραστικά στο «χαμηλής» ορατότητας υλικό, δηλαδή στα εδαφώνυμια. Αλλά και να το επιδιώκανε, δύσκολα θα τα καταφέρνανε. Αρκεστήκανε λοιπόν στις πινακίδες και στους χάρτες, όπου, ξανά επικρατεί, έχει το επάνω χέρι, το υλικό «υψηλής ορατότητας».⁷

6. Παρόμοια είναι και τα ευρήματα σχετικής έρευνας για την περίοδο 1912-1961, σύμφωνα με την οποία, σε σύνολο 3.606 μετονομασιών, στη Μακεδονία πραγματοποιήθηκαν 1.313, στην Πελοπόννησο 687, στη Στερεά Ελλάδα 430, στη Θεσσαλία 397, στην Ήπειρο 376, στη Θράκη 200, στην Κρήτη 81, στα νησιά του Αιγαίου 55 και στα Επτάνησα 37. (Λ. Φ. Καλλιβερέτακης, *Ιστορική έρευνα των οικισμών της Ελλάδας: ερευνητικά ζητούμενα και προβλήματα των πηγών*, Τετράδια Εργασίας 18, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2003, σ. 22). Ο συγγραφέας διευκρινίζει ότι «ο αριθμός που αναφέρεται στους οικισμούς της Θράκης είναι τελείως συμβατικός, καθώς οι περισσότερες μετονομασίες που έγιναν εκεί δεν δημοσιεύτηκαν σε ΦΕΚ.» (Καλλιβερέτακης, στο ίδιο, σημ. 2 στον πίνακα 3).

7. Πρόσφατο και εν εξελίξει δείγμα αυτής της πρακτικής είναι η «μάχη των πινακίδων» που εκδηλώθηκε το καλοκαίρι του 2019 στο δήμο Φοινικαίων (Bashkia Finiq) του νομού Αγίων Σαράντα (Sarandë) Αλβανίας, όπου ο δήμαρχος της περιοχής, τις τελευταίες μέρες της θητείας του,

Η αντικειμενική αυτή δυσκολία διέσωσε, ευτυχώς, το τοπωνυμικό ανάγλυφο έτσι όπως το διαμόρφωσε ο χρόνος και η ιστορία.

Βέβαια, η βαλκανική εμπειρία (και όχι μόνο και αποκλειστικά η ελληνική) είναι πολύ διδακτική. Η μονομερής προσέγγιση του ονοματολογικού υλικού μιας περιοχής είναι η προσφιλής μέθοδος «μαγειρέματος» στοιχείων που τεκμηριώνουν το εκάστοτε εθνικό αφήγημα των Βαλκανίων. Θα αναφερθώ ξανά στην περίπτωση των ελληνόφωνων οικισμών της σημερινής νότιας Αλβανίας. Η αλβανική ιστοριογραφία αντλεί στοιχεία από τα οθωμανικά κατάστιχα του 15ου και 16ου αιώνα για να ισχυριστεί ότι οι πληθυσμοί των εν λόγω ελληνόφωνων σήμερα περιοχών ήταν αλβανικής καταγωγής κι αυτό αποδεικνύεται, λένε, από την έλλειψη του τελικού σίγμα από τα ονοματεπώνυμα των κατοίκων των εν λόγω οικισμών.⁸ Δεν υπάρχει πιο ασύστατο και συνάμα επιστημονικοφανές επιχείρημα! Σε περιοχές όπου, ενδεδειγμένα, δεν είχαμε παρουσία αλβανόφωνων πληθυσμών (βλ. Κύθηρα), ακόμη και εκεί τα ονόματα των Ελλήνων κατοίκων εμφανίζονται κατά κανόνα χωρίς το τελικό -ς.⁹

Επίσης, η συνολική και συνδυαστική προσέγγιση του ονοματολογικού υλικού θα πρέπει να λάβει υπόψη της αφενός τα οικωνύμια και αφετέρου τα εδαφωνύμια. Είναι γεγονός ότι, πράγματι, στα οθωμανικά κατάστιχα εμφανίζονται συχνά και ονοματεπώνυμα που δεν αφήνουν περιθώρια αμφισβήτησης της αλβανικής καταγωγής των φορέων τους, αλλά αυτό δεν αρκεί να υποστηριχθεί η άποψη ότι στις περιοχές εκείνες δεν υπήρξαν εγκατεστημένοι ελληνικοί πληθυσμοί.

Αν είναι όντως έτσι, πού είναι τα ίχνη των αλβανόφωνων πληθυσμών στα οικωνύμια και εδαφωνύμια των αμφιλεγόμενων αυτών περιοχών; Κι

προέβη στην αλλαγή των πινακίδων με τα ονόματα οικισμών της περιοχής, τοποθετώντας καινούργιες δίγλωσσες, με πρώτη γλώσσα την ελληνική. Ήταν μια ευκαιρία για να δει κανείς πόσο ανέτοιμη και πόσο ευερέθιστη είναι η κοινή γνώμη στα Βαλκάνια προκειμένου για τέτοια «εθνικά ευαίσθητα» θέματα. Αν στις πινακίδες αυτές προηγείται η επίσημη αλβανική και έπεται η ελληνική, αν θα πρέπει να υπάρχουν δίγλωσσες ή τρίγλωσσες πινακίδες στα διοικητικά όρια ενός δήμου της ελληνικής μειονότητας, η απάντηση βρίσκεται τόσο στην εσπευσμένη αντίδραση των Τυράνων να επαναφέρουν την ονοματολογική «τάξη», όσο και στις μουντζουρωμένες ελληνόγλωσσες πινακίδες με τα ονόματα των ελληνόφωνων χωριών της Δρόπολης, που βλέπει κανείς κατά καιρούς καθώς οδηγεί από Κακαβιά προς Αργυρόκαστρο!

8. F. Duka, «Realiteti etnik i Dropullit në burimet historike të shek. XVI», *Studime Historike* 3-4 (1991), σ. 167-199

9. Βλ. ενδεικτικά Ευαγγελία Μπαλτά, *Η οθωμανική απογραφή των Κυθέρων 1715*, INE/EIE, Αθήνα 2009.

αν δεν υπάρχουν τέτοια, πώς υποστηρίζεται η άποψη περί αρχαίας παρουσίας αλβανόφωνων πληθυσμών μέχρι και τον Αμβρακικό κόλπο;

Από την άλλη, χωρίς να επιχειρείται η σε βάθος συνδυαστική αξιοποίηση των δεδομένων αυτών, τα όποια συμπεράσματα είναι αμφιλεγόμενα και αμφισβητήσιμα. Σε πρόσφατη μονογραφία σοβαρού, κατά τα άλλα, ιστορικού από τη γειτονική χώρα,¹⁰ επιχειρείται να αποδειχθεί ότι οι Έλληνες της Δρόπολης εγκαταστάθηκαν στην περιοχή εκείνη κατά το Μεσαίωνα, και ως κύριο επιχείρημα φέρεται το λεγόμενο «Χρονικό της Δρόπολης ή της Δρουπίδος», του οποίου η αυθεντικότητα αμφισβητείται έντονα ακόμη και από αλβανούς ερευνητές.¹¹ Το λόγιο αυτό κατασκευάσμα, προϊόν ιδεολογικών ζυμώσεων μιας συγκεκριμένης εποχής, δεν μας παρέχει στοιχεία που να τεκμηριώνουν την ύπαρξη κοινών γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων ανάμεσα στο ελληνικό ιδίωμα της Δρόπολης και σε εκείνο της μεσαιωνικής Αττικής, απ' όπου υποτίθεται ότι μετεγκαταστάθηκαν οι Δροπολίτες. Ούτε η προφορική παράδοση των κατοίκων της Δρόπολης ούτε και το ονοματολογικό της υλικό έχουν αποτυπώσει τη μετακίνηση αυτή, όπως άλλωστε θα ήταν αναμενόμενο.¹²

Α' μελέτη περίπτωσης: Η Δούβιανη Δρόπολης

Η περίπτωση της Δούβιανης στη Δρόπολη είναι ενδεικτική και διαφωτιστική. Αν εξετάσουμε τα εδαφωνύμια του χωριού και των περιχώρων του (βλ. πίνακα), διαπιστώνουμε την αριθμητική υπεροχή των ελληνικής αρχής εδαφωνυμίων, την περιορισμένη παρουσία σλαβικών και την σχεδόν παντελή απουσία αλβανικών τοπωνυμίων. Αυτό ακυρώνει την εικόνα που θα μπορούσε να σχηματίσει κανείς αν ξεκινούσε μόνο από το σλαβικής αρχής οικωνύμιο, παρότι και εδώ παρατηρούμε ότι ο τ. Δούβιανη έχει αποκτήσει τη φωνητική του μορφή στα στόματα ελληνόφωνου πληθυσμού, πβ. αλβ. επώνυμο Dobjani (Ντομπιάνη), που ανάγεται μάλλον σε οικωνύμιο *Dobjan (Ντομπιάν),¹³ το αντίστοιχο του ελληνικού Δούβιανη.

Το γεγονός αυτό έρχεται σε αντίθεση με τον ισχυρισμό ότι η πλειονότητα των ονοματεπωνύμων των κατοίκων των χωριών της Δρόπολης, όπως εί-

10. P. Xhufi, *Arbërit e Jonit*, Onufri, Τίρανα 2016.

11. Sh. Demiraj, «Rreth emrave të fshatrave të Dropullit e të Vurgut dhe të banorëve të tyre gjatë shekujve», *Studime Filologjike* 1-2 (2008), σ. 73-89.

12. Κυριαζής, *Διατοπικότητα*, σ. 105.

13. Η ύπαρξή του μπορεί να υποτεθεί βάσει του επωνύμου Dobjani, που μαρτυρείται στη σημερινή Αλβανία.

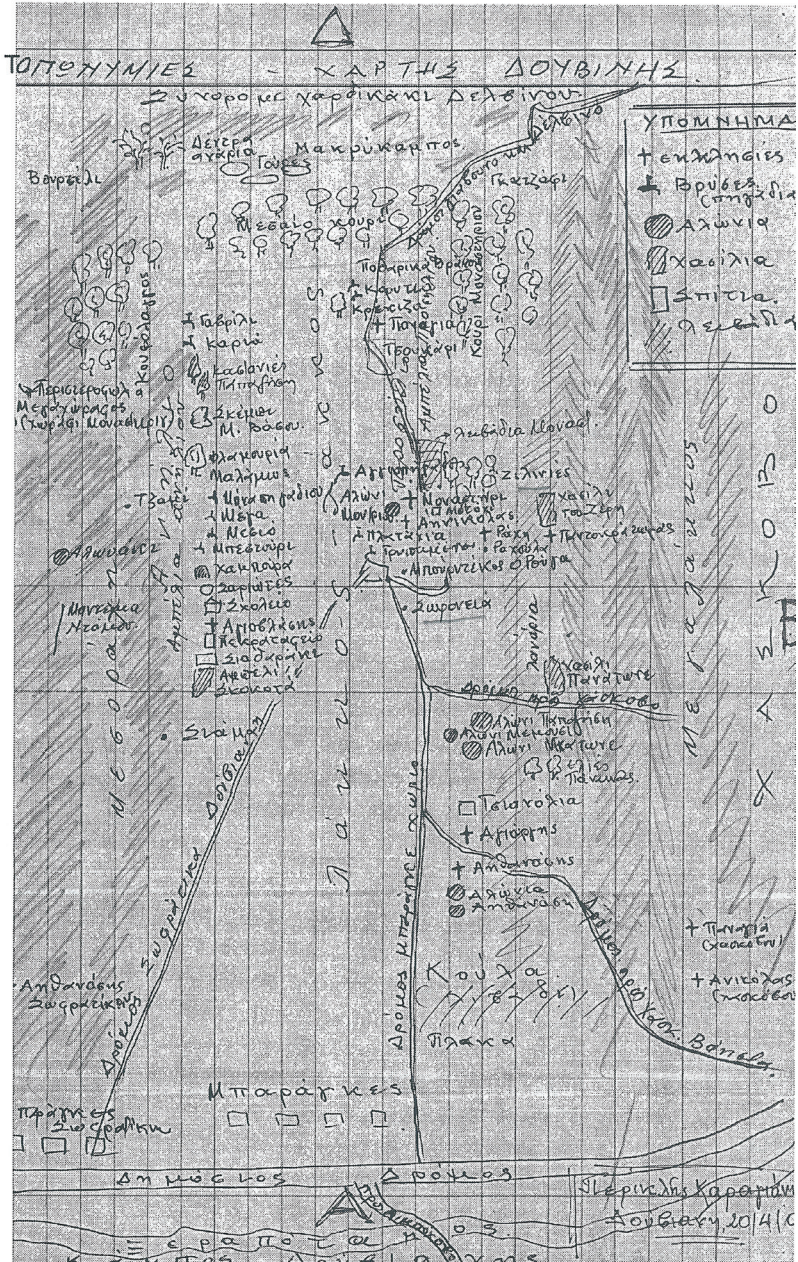
ναι καταγεγραμμένα στα οθωμανικά κατάστιχα, είναι αλβανικά. Η προσεκτική ανάλυσή τους, σε συνδυασμό με τα άλλα στοιχεία, θέτει εν αμφιβόλω αυτό το συμπέρασμα. Η εξέταση του πίνακα με τα ονοματεπώνυμα των κατοίκων της Δούβιανης το 1583, που παραθέτουμε εδώ, δείχνει ότι πρόκειται για μια σύνθετη εικόνα, με ονοματολογικά στοιχεία της αλβανικής και λιγότερο της σλαβικής αλλά και με αισθητή παρουσία της ελληνικής.

Το πιο ισχυρό όμως στοιχείο σε σχέση με τις μετονομασίες βρίσκεται στο γεγονός ότι στο κέντρο σχεδόν του παρατιθέμενου χάρτη με τα εδαφώνυμια στο εσωτερικό της Δούβιανης, εμφανίζεται το τοπωνύμιο *Σορωνιά*. Όπως έχουμε και αλλού επισημάνει, το εδαφώνυμιο αυτό απαντά στην περιοχή Δελβίνου και στην Κέρκυρα, αλλά παρεμφερής τύπος του μαρτυρείται και στη Ρόδο (*Σορωνή*, η) με τη σημασία 'δάσος από βαλανιδιές', και συνδέεται με το αρχ. *σορωνίς*, η, και *σαρωνίς*, -ίδος, η, 'γέριχη βαλανιδιά με κουφάλια', πβ. Ησύχ. *σαρωνίδες· πέτραι· ή αί διά παλαιότητα κεχυνύται δρύες, σορωνίς· έλάτη παλαιά*, καθώς και με το αρχ. τοπωνύμιο *Σόρων*, -ωνος, ό 'δάσος δρυών στην Αρκαδία'. Αυτός ακριβώς είναι και ο σημασιολογικός πυρήνας του οικωνυμίου *Δούβιανη*, που ανάγεται στην παλαιοσλαβική λέξη *дрвѣ* 'βαλανιδιά'. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι οι σλαβόφωνοι που πέρασαν από το σημείο αυτό το ονόμασαν εκ νέου με βάση το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμά του, την ύπαρξη δάσους βαλανιδιών!¹⁴

Σημειώνουμε ότι η λαϊκή ετυμολογία και φαντασία συνέδεσε το τοπωνύμιο *Σορωνιά* με τους εννιά σωρούς (*σωροί εννιά*) που δημιουργήθηκαν από το σώριασμα του δράκου που φύλαγε την πηγή της Σορωνιάς Δελβίνου και δέχτηκε θανατηφόρο χτύπημα από το σταυρό του Αϊ-Δονάτου.¹⁵

14. Το νέο οικωνύμιο δεν μπόρεσε απ' ό,τι φαίνεται να παραγκωνίσει οριστικά το παλαιότερο, που διασώζεται πλέον ως εδαφώνυμιο. Μια άλλη ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι όταν δίπλα σε ένα προγενέστερο τοπωνύμιο εμφανίζεται το αλλόγλωσσο μεταγενέστερο του σχηματίζοντας έτσι τα λεγόμενα ταυτολογικά τοπωνύμια. Για παράδειγμα, στην περιοχή Χιμάρας, χώρου έντονων και διαχρονικών γλωσσικών επαφών, βρίσκουμε τα εδαφώνυμια *Hunda e Hostonit*, *Kapo Qefali*, *Porto Palermo*, Πούδα του Χαλίου, όπου το δεύτερο στοιχείο των συνταγμάτων αυτών είναι προγενέστερο και ταυτόσημο του πρώτου: ελλ. *χωστόν* 'προεξοχή', το μέρος όπου το 'έδαφος εισχωρεί στη θάλασσα', αλβ. *hundë* 'μύτη', ελλ. *κεφάλι* 'ακρωτήριο', ιταλ. *capo* 'κεφάλι', αραβοελλ. *Παλέρμιο* (<αραβική απόδοση του ελλ. *Πάνορμος*), ελλ. *χαλίον* 'ακρωτήρι' (βλ. δωρικό *χαλά*), ιταλ. *punta* 'μύτη, ακρωτήρι'. (Κυριαζής, *Διατοπικότητα*, σ. 125-126).

15. Κυριαζής, *Διατοπικότητα*, σ. 118.

Πηγή: Κ. Κουλίδας (επιμ.), Τα τοπωνύμια των πανάρχαιων ελληνικών χωριών του νομού Αργυροκάστρου, Σύνδεσμος Συνταξιούχων Ελληνοδασκάλων Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Νομού Αργυροκάστρου, Ιωάννινα 2005.

Πίνακας με τα ονοματεπώνυμα των κατοίκων του χωριού Δούβιανη, σύμφωνα με την απογραφή του 1583.

188	Dokumente e materiale
F. 247.	
Fshati Dhuvjani, në nahijen e Dropullit; timar i Hasanit dhe i Ibrahimit, të birit të Mahmudit, e zotërojnë dhe e punojnë bashkërisht:	
Kola Dedushi	Kola Petri
Dhima Jani	Tupe Gjini
Gjon Niko	Nika Dhemi
Gjin Sari	Doda Nika
Kond Sari	Jani Dhemi
Deda Dedushi	Llesh Kosta
Deda Gjini	Leka Jani
Mihal Suli	Jorgo Ferra
Deda Niko	Jani Jorgo
Deda Muzhaqi	Qiriaq Jorgo
Nika Dhima	Gjon Petri
Doda Dhemi	Kola Petri
Dhemi Gjini	Ilia Kola
Niko Dhemi	Mantxo Jani
Deda Menkshi	Andrica Jani
Gjin Dhemi	Kola Kaleka
Jorgo Dhemi	Nika Putra
Vertho Pali	Nika Gjini
Gjin Nika	Andria Gjoni
Deda Gjini	Jorgo Karamuzhaqi
Ilia Deda	Gjin Karamuzhaqi
Muzhaq (I) Vreto	Gjon Miha
Deda Dhemi	Jani Gjoni
Petri Gjoni	Papa Vasili
Miho Jani	Kosta Niko
Jorgo Jani	Jorgo Niko
Dhimo Servica	Kosta Çukari
Niqo Jani	Jani Çukari
Kond Siduni (Sihuni)	Dhimo Jorgo
Zhupan Kondi	Jani Jorgo
Niko Siduni	Jani Ollani
Qiriaq Siduni	Todër Ollani
Gjin Gjoni	Kushka Dhima
Kosta Siduni	(I) Stamad Çukari
Jani (I) Stoja	Kosta (I) Stamadi
Jorgo Kosta	Niko Vatho
Jani Niko	(I) Stefo Niko
Qiriaq Deda	Jorgo Niko
Miho Niko	E veja e Kolës
Jorgo Dhimitri	Nika Kosta
Dhimo Jorgo	Dhima Arneto
Dhimako Arneto	Miho (I) Stamadi
Niko Dhimako	Kosta Jani
Kosta Arneto	Stath Aleksis
	Jani Mara
	Dhima Aleksis
	Qiriaq Jani
	Dhimo Niko

Πηγή: V. Buharaja, «Kazaja e Delvinës (Nga defteri osman i sanxhakut të Delvinës i vitit 1583)», *Studime Historike* 1-4 (1992), σ. 121-193.

«Άνωθεν» και «κάτωθεν» μετονομασίες

Το υλικό που έχουμε συγκεντρώσει είναι χρήσιμο και για την ανάδειξη της βαλκανικής διάστασης του φαινομένου αλλά και για την αναψηλάφηση των μηχανισμών που κινητοποιήθηκαν για την πραγματοποίηση των μετονομασιών.

Σχηματικά, οι μηχανισμοί αυτοί είναι οι εξής:¹⁶

Αντικατάσταση	α) <u>Νεολογία</u>
	β) <u>Παλαιωνυμιοποίηση</u>
Προσαρμογή	α) <u>Μεταφραστικός δανεισμός</u>
	β) <u>Απόδοση</u>
	γ) <u>Παρετυμολογία</u>

Στην περίπτωση 1α (νεολογία), ένα υπάρχον οικωνύμιο αντικαθίσταται από ένα άλλο. Π.χ., τη δεκαετία 1930-40, έγινε προσπάθεια η πόλη Sarandë (Άγιοι Σαράντα) να μετονομαστεί σε Zogëz (Ζόγκεζ), προς τιμήν του αλβανού βασιλιά Α. Zogu (Α. Ζόγκου) και μετέπειτα σε Porto Edda (Πόρτο Έντα), προς τιμήν της κόρης του Μπ. Μουσολίνι.

Στην περίπτωση 1β (παλαιωνυμιοποίηση), επανέρχεται στη χρήση η παλαιότερη ονομασία ενός οικωνυμίου: Dervicjan (Δερβιτσάνη) – Kukul (Κουκούλ) όνομα παλαιότερου οικισμού, που βρισκόταν λίγο ψηλότερα, Saraqinishtë (Σαρακινίστε) – Gjyrmë (< Gjermë < Γέρμα).¹⁷

Στην περίπτωση 2α (μεταφραστικός δανεισμός), μεταφράζεται το τοπωνύμιο στη ντόπια κυρίαρχη γλώσσα: Zagori (Ζαγόρι) – Tejmalas (Τεϊμάλας).¹⁸

Στην περίπτωση 2β (απόδοση), έχουμε προσαρμογή τύπου ως προς ένα στοιχείο του: Gjirokastër (Αργυρόκαστρο) – Gjinokastër.¹⁹

Στην περίπτωση 2γ (παρετυμολογία), επανερμηνεύεται και τροποποιείται μερικώς το οικωνύμιο βάσει μιας νέας (παρ)ετυμολογικής προσέγγισης: Goranxi (Γχοραντζή) – Gurrëzi (Γκουρζή).²⁰

16. Ε. Καραντζόλα, Α. Φλιάτουρας, «Οι μετονομασίες των τοπωνυμίων ως περίπτωση ρυθμιστικής/τεχνικής γλωσσικής αλλαγής», στο Χ. Τζίτζιλής, Γ. Παπαναστασίου (επιμ.), *Ελληνική και Βαλκανική Ετυμολογία*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ. (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη, [υπό δημοσίευση].

17. N. Clayer, «Shqiptarizimi i toponimeve midis dy luftërave», στο G. de Rapper / P. Sintès (επιμ.), *Të emërtosh dhe të klasifikosh në Ballkan*, Τίρανα 2015, σ. 313.

18. Clayer, «Shqiptarizimi i toponimeve», σ. 314.

19. Στο ίδιο, σ. 313.

20. Clayer, «Shqiptarizimi i toponimeve», σ. 313.

Ακολούθως θα εστιάσω σε περιπτώσεις μετονομασιών που δεν σχετίζονται άμεσα με τη γλωσσική πολιτική του έθνους κράτους. Με άλλα λόγια, εκτός από την «άνωθεν» παρέμβαση, ασκούνται και «κάτωθεν» πιέσεις που οδηγούν στην αλλαγή του ονοματολογικού τοπίου. Τα παραδείγματα αντλούνται κυρίως από τις περιοχές της νότιας Αλβανίας, στο πλαίσιο των εκάστοτε δικτύων γλωσσικών επαφών.

Ο χρόνος, με τις αλλαγές που επιφέρει στη ζωή των ανθρώπων και των κοινωνιών, είναι ο κύριος μοχλός αλλαγής των οικωνυμίων, απ' τα οποία άλλα εξαφανίζονται κι άλλα αντικαθίστανται ή προσαρμόζονται.

Από τον πίνακα οικωνυμίων της περιοχής Δελβίνου (1431, 1583), όπως αυτά εμφανίζονται στα αντίστοιχα οθωμανικά κατάστιχα, φαίνεται ότι αριθμός οικισμών της εποχής εκείνης δεν υφίσταται σήμερα, όπως υπάρχουν και νεότεροι που εμφανίστηκαν στο διάστημα που μεσολάβησε.

Για παράδειγμα, στη δυτική πλευρά του Πλατυβουνίου, σύμφωνα με την οθωμανική απογραφή του 1583, υπήρχε οικισμός Okine,²¹ που δεν υπάρχει πια, αλλά αντί αυτού σώζεται εδαφονύμιο Όκνα στο ελληνόφωνο χωριό Λευτεροχώρι, πάνω από το Δέλβινο.²² Στο ίδιο χωριό καταγράφεται τοπωνύμιο Κατελιάτι, που μάλλον αντιστοιχεί στον ανύπαρκτο σήμερα οικισμό Katlat (Κατλάτ).²³

Πώς γεννιέται ένας νέος οικισμός και πώς / πότε / από ποιους γίνονται τα «βαφτίσιά» του; Τα παρακάτω παραδείγματα είναι, νομίζω, ενδεικτικά:

[Στον κάμπο της Δρόπολης] Ο Πέτρος έφτιαξε μέσα στην πλατανιά έναν πρόχειρο δρόμο, κι έτσι έφτασε κι αυτοκίνητο μέχρι την Παράγκα. Τον επόμενο χρόνο κατέβηκαν στα διπλανά χωράφια και άλλοι δυο κοντοχωριανοί και άνοιξαν καφενεία και μπακάλικά. Εγκαταστάθηκε εκεί κι ένα κλιμάκιο με Αλβανούς χωροφύλακες. Ο φοροεισπράκτορας της περιοχής ... έστησε επίσης εκεί την έδρα του. [...] . Στο αυτοσχέδιο αυτό κέντρο κανένας δε σκέφτηκε να δώσει ένα όνομα. Έτσι, έμεινε η ονομασία Παράγκα, όπως στα παλιά κουπόνια του Πέτρου Χαρίση, που χαρακτήριζε γενικότερα την πιάτσα.²⁴

21. B. Keser, «XVI. Yüzyılda Delvine Sancağı (1551-1583)», διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Ερζερούμ, Ερζερούμ 1998, σ. 56.

22. Β. Φ. Παπαχρήστος, *Τα ελληνοχώρια των Αγίων Σαράντα και Δελβίνου*, Ιωάννινα 2019, σ. 332.

23. Keser, «XVI. Yüzyılda Delvine Sancağı», σ. 59.

24. Τ. Κώτσιας, *Στην απέναντι όχθη*, Αθήνα 2009, σ. 40. Βλ. και: «Από το Γεωργουτσάτι ως τη γέφυρα του Ξεριά έφτιαχναν [οι Ιταλοί] ένα πλατύ και ευθύγραμμο οδόστρωμα –λαμπάδα το έλεγε ο κόσμος.» (στο ίδιο, σ. 58).

Με αφορμή τα αποσπάσματα του Κώτσια, θα λέγαμε ότι και τα καινούργια οικωνύμια και γενικά τα τοπωνύμια είναι αποτέλεσμα της ανθρωπίνης δραστηριότητας κι αυτό φαίνεται σε πολλές περιπτώσεις. Στα μέσα της δεκαετίας του 1960, όταν λίγο πιο κάτω από τις πηγές του ποταμού Μπίστριτσα στήθηκε το φράγμα του νέου υδροηλεκτρικού σταθμού, η τεχνητή λίμνη που δημιουργήθηκε έλαβε το ποιητικό όνομα Syri i Kaltër. Η ίδια ονομασία άρχισε να ακούγεται και στα ελληνικά της περιοχής, ως (το) *Γαλάζιο Μάτι*, προφανώς ως μετάφραση του αντίστοιχου αλβανικού. Σύμφωνα με τον εκ Δρόβιανης λόγιο Πάνο Πετρίδη, η κύρια πηγή της Μπίστριτσας ήταν γνωστή με τη λαϊκή ονομασία *Χούχλος*.²⁵

Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση των λεγόμενων ζευγαροχωριών του Βούρκου Δελβίνου,²⁶ που μάλλον σχηματίστηκαν μετά την τουρκική κατάκτηση από πυρήνες ζευγιτών που καλλιεργούσαν τα χωράφια των μπέηδων της περιοχής. Τα περισσότερα από τα χωριά αυτά φέρουν τα ονόματα των ιδιοκτητών τους γι' αυτό και απαντάνε σε γενική πτώση: *στου Αλίκου, στου Τσαούση, στου Ιμερεφέντη ή Ομαραφέντη*, κτλ., που στη συνέχεια έδωσαν ονομαστικές: *το Αλίκου, το Τσαούσι, το Μερεφέντι/Μαραφέντι* κτλ. Εδώ η λόγια ετυμολογία συνέδεσε τ' *Αλίκου* με τη λ. *αλυκές*, ενώ στην *Κρασιά*, που μαρτυρείται στο κατάστιχο του 1431, εντόπισε την αταύτιστη αρχαία πόλη *Ελικράνιον*. Στα χρόνια του κομμουνιστικού καθεστώτος, το οικωνύμιο *Μερεφέντι* αντικαταστάθηκε από το αλβανικής αρχής *Fitore / Φιτόρε 'νίκη'*, που στη συνέχεια, μετά το 1990, με μια έξυπνη παρετυμολόγηση άρχισε να εμφανίζεται ως *Φυτώριο*.

Η αποξήρανση του ελώδους τμήματος του κάμπου του Βούρκου, που συνδεόταν άμεσα με την «τιθάσωση» των ποταμών Μπίστριτσα και Καλεσιώτη, οδήγησε στην εμφάνιση νέων οικωνυμίων και εδαφονυμίων. Τα δύο ποτάμια απέκτησαν μόνιμη κοίτη και καθώς ενώνονται σε σημείο του κάμπου, στη συνέχεια εκβάλλουν στον κόλπο των Αγίων Σαράντα και όχι πια στη λιμνοθάλασσα του Βουθρωτού. Στις πηγές της Μπίστριτσας στήθηκε φράγμα για την κατασκευή υδροηλεκτρικού σταθμού και σε λίγο άρχισε να διαμορφώνεται ο οικισμός *Μπίστριτσα*, όπου εγκαταστάθηκαν οι εργαζόμενοι στο σταθμό αλλά και κάτοικοι από τα γύρω χωριά. Στο τέρμα της διαδρομής της Μπίστριτσας, υπάρχει πλέον το εδαφονύμιο *Kanali*

25. Π. Πετρίδης, «Επίτομος γεωγραφική περιγραφή Χαονίας (ανέκδοτο χειρόγραφο)», Προλεγόμενα-σημειώσεις Δ. Β. Βαγιακάκου. *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, Ιωάννινα 1988, σ. 201.

26. Στο ίδιο, σ. 214.

i Çukës – Κανάλι της Τσούκας. Λίγο πιο πάνω, στο ύψωμα του ομώνυμου λόφου, διακρίνονται τα ερείπια του χωριού *Λεκούρσι*, που καταστράφηκε ολοσχερώς το 1878.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επίσημη καθιέρωση ενός οικωνυμίου είναι η υιοθέτηση και η κύρωσή του από την πολιτεία. Είναι συχνό το φαινόμενο να ονομάζεται ένα μέρος με τον α' ή β' τρόπο, να κυκλοφορεί η ονομασία αυτή ανάμεσα στους κατοίκους μιας περιοχής και παρ' όλα αυτά να μην έχει πάρει τη «βούλα» του κράτους. Μετά το 1990, οι πλατείες πόλεων της Αλβανίας, όπου σύχναζε κόσμος που προσφερόταν για φτηνά μεροκάματα, άρχισαν να ονομάζονται ΟΜΟΝΙΑ, μεταφέροντας έτσι την εμπειρία της Πλατείας Ομόνοιας στην Αθήνα, του κατ' εξοχήν χώρου συνάντησης των αλβανών μεταναστών για αναζήτηση εργασίας.²⁷

Β' μελέτη περίπτωσης: Gjirokastër ή Gjinokastër;

Στις 6 Αυγούστου 2017, στον γνωστό αλβανικό ιστότοπο Peizazhe të Fjalës (Τοπία του Λόγου),²⁸ ο αλβανός γλωσσολόγος Α. Βεχμπίου (Α. Vehbiu), γράφει τα εξής:

Στη σελίδα του σε μέσο κοινωνικής δικτύωσης (facebook), ο ερευνητής Α.Τ. ζητά να μάθει την προέλευση του ονόματος Gjinokastër, ως ποικιλίας του επίσημου/καθιερωμένου Gjirokastër, παρατηρώντας ότι το πρώτο το έχει συναντήσει συχνά στη βιβλιογραφία και σε έγγραφα. Άλλοι που συμμετείχαν στη συζήτηση [...] επεσήμαναν ότι ο τ. Gjinokastër απαντά και σήμερα στα τοπικά ιδιώματα, ιδίως στο χωριό Golem, και μάλιστα σε άτομα ενδεχομένως αναλόγητα.

Αποκλείεται, πάντως, ο τ. Gjinokastër να είναι η γκέγκικη εκδοχή του ονόματος της πόλης. Η άποψη ότι το όνομα Gjinokastër σχετίζεται τρόπον τινά με τους περιφημούς Gjin (Γκίνηδες) της περιοχής, από τον Gjin Bua Shpata (Γκιν Μπούα Σπάτα) έως τον Gjin Zenebisha (Γκιν Ζενεμπίση) φαίνεται ελκυστική, αλλά δεν αντέχει στην κριτική. Στην πραγματικότητα, το όνομα της πόλης, Αργυρόκαστρο – Argyrokastër, απαντά στα βυζαντινά

27. Άρθρο της αλβανικής εφημερίδας *Shekulli* (6-5-2002), με τίτλο «Omonia», aty ku s'reshitin të papunët [«Ομόνοια», εκεί όπου δεν έχουν τελειωμό οι άνεργοι], αρχίζει με τις λέξεις «Κάθε μέρα στην πλατεία 'Ομόνοια' του Elbasan (ονομασία πλατείας της Αθήνας, αλλά ανεπίσημη ονομασία και [των πλατειών] πολλών πόλεων της Αλβανίας, όπου συχνάζουν άνεργοι) βλέπεις πολλά νεαρά άτομα, που περιμένουν να βρουν έστω και μια ολιγόωρη εργασία για να βγάλουν τουλάχιστον τον επιούσιο». Στη συνέχεια του άρθρου, η πλατεία «Ομόνοιας» των αλβανικών πόλεων μνημονεύεται άλλες 4 φορές.

28. <https://peizazhe.com/2017/08/06/kastra-e-gjinos/>

χρονικά από το έτος 1336 (Ιωάννης Καντακουζηνός), πριν δηλαδή εμφανιστούν στο ιστορικό προσκήνιο οι δυο ως άνω Γκίνηδες. [...].

Στα ελληνικά, το όνομα σημαίνει «αργυρό κάστρο» και η ονομασία συνάδει δομικά με τα άλλα τοπωνύμια σε –κάστρο της περιοχής. Η ερμηνεία που συνδέει το όνομα της πόλης με την πριγκίπισσα Αργυρώ έχει θεωρηθεί φολκλορική. Μια άλλη θεωρία συνδέει το όνομα της πόλης με τη φάρα των Αργυρίων, που έμεναν στην περιοχή. Οι Οθωμανοί ονόμαζαν την πόλη Ergiri, και το όνομα αυτό ακούγεται ενίοτε στα αλβανικά ως Ergjëri. Όλα αυτά είναι γνωστά και δεν ερμηνεύουν ούτε την προέλευση ούτε τη διάδοση του ονόματος Gjinokastër. Από δικές μου αναζητήσεις ως μου επιτραπεί να πω ότι ο τ. Gjinokastër χρησιμοποιήθηκε ευρέως από τα τέλη του 19ου αιώνα και μέχρι τα μέσα του 20ού. Δεν βρίσκω προγενέστερες χρήσεις. Έχω δει να χρησιμοποιείται συχνά στον τύπο της [αλβανικής] διασποράς, αλλά και σε κείμενα της δεκαετίας του 1930 από συγγραφείς όπως ο Τσαμπέι (Çabej).

Υποθέτω ότι το Gjinokastër είναι μια λόγια δημιουργία της [περιόδου] της αλβανικής εθνικής Αναγέννησης, προκειμένου να αποκοπεί η πόλη αυτή από την ελληνική ονοματολογική και πολιτιστική σφαίρα. Αυτό ισχύει ειδικότερα για την περίοδο που η Ελλάδα είχε σοβαρές διεκδικήσεις προς τη Νότια Αλβανία και ζητούσε να προσαρτήσει το Αργυρόκαστρο, μεταξύ άλλων, και με το επιχείρημα ότι επρόκειτο για μια καθαρά ελληνική πόλη («όπως έδειχνε και το όνομα»).

Ο τ. Gjinokastr, ορμώμενος και εμπνεόμενος μάλλον από τα ονόματα των Gjin Bua Shpata και Gjin Zenebishi –δύο αλβανικών αρχόντων της περιοχής και της ίδιας της πόλης– υπήρξε μια εναλλακτική εκδοχή του ονόματος Gjirokastra, που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και πράγματι χρησιμοποιήθηκε για πατριωτικές σκοπιμότητες.

Προσωπικά έχω αργυροκαστρίτικες ρίζες, όμως δεν θυμάμαι να άκουσα ποτέ το όνομα Gjinokastr στην οικογένειά μου, παρά το ότι πολλοί αργυροκαστρίτες μετανάστες εμφανίζονται στον τύπο της διασποράς ως από Gjinoastr (κι ο παππούς μου υπήρξε ένας εξ αυτών, στα έτη 1920).

Θα θεωρούσα το όνομα Gjinokastr ως ένα affectation, που εκπλήρωσε το καθήκον του και τώρα αποσύρθηκε από τη χρήση, εξαιρουμένων μερικών ατόμων που εξακολουθούν να το χρησιμοποιούν, λαμβάνοντάς το ως τη γκέ-γκικη εκδοχή του τόσκικου Gjirokastra.

Εν τούτοις, και η ερμηνεία μου είναι καταχρηστική. Θα καλοδεχόμουν συμβολές από συναδέλφους και σχετικά ενημερωμένους αναγνώστες, και ειδικότερα, θα ήθελα να γνωρίζω αν το οικωνύμιο αυτό, στον τ. Gjinokastr, απαντά σε χάρτες ή εκδόσεις της εποχής πριν από την [αλβανική εθνική] Αναγέννηση.

Στη συνέχεια της συζήτησης, κι αφού έχουν μεσολαβήσει πληροφορίες ότι ο τ. *Gjinokastër* χρησιμοποιούνταν ευρέως και σε άλλες περιοχές του Νότου (Πρεμετή, Κοριτσά, Αυλώνα, κ.α.), ο Βεχμπίου επανέρχεται και προσθέτει:

Τον τ. αυτό [*Gjinokastër*] τον συναντώ σε έντυπα γραμμένα στην τοσκική, όπως στο *Kalendari i Vatrës* “έτους 1918”. Και στα γραπτά του Τσαμπέι [επιφανούς αλβανού γλωσσολόγου, Δ.Κ.], που τη δεκαετία του 1930 δημοσίευε και στα γκέγκικα και στα τόσκικα, βρίσκω τ. *Gjinokastër*, το οποίο με κάνει να υποφιάζομαι ότι, την εποχή εκείνη, το να έλεγες *Gjinokastër* ήταν εκδήλωση μιας ορισμένης στάσης, μάλλον πατριωτικής. Υπάρχουν άλλωστε και πολλές μαρτυρίες [...] βάσει των οποίων ο τ. *Gjinokastër* ακουγόταν ευρέως στο Νότο. Μπορεί να είναι ψευδο-γκέγκικος τύπος υιοθετημένος από την τοσκική εν αντιθέσει με το *Gjirokastër* που προσλαμβανόταν ή δηλωνόταν ως ελληνικός. Φαντάζομαι ότι τον τ. *Gjinokastër* τον χρησιμοποιούν σήμερα συχνά όσοι μιλάνε (και γράφουν) γκέγκικα, πιστεύοντας ότι ως τύπος ανήκει στη διάλεκτο εκείνη, και την αντιπαράθεση *Gjinokastër/Gjirokastër* την βρίσκουν όμοια με τα *venë/verë*, *ranë/rërë*, *burrni/burrëri* κτλ.²⁹

Αναφερθήκαμε αναλυτικά στο οικωνύμιο *Gjirokastër/Gjinokastër* για να προβάλουμε εν εκτάσει τον σχετικό προβληματισμό και να δείξουμε ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις μετονομασιών, παρατηρείται συνέργεια και σύγκλιση των ενδογλωσσικών και εξωγλωσσικών παραγόντων. Όπως γράφει ο Βεχμπίου, το μάλλον πατριωτικό κίνητρο της μετονομασίας βρήκε ευνοϊκό έδαφος στη φωνολογική διάκριση τοσκικής και γκεγκικής σε ό,τι αφορά το φαινόμενο του ρωτακισμού, αλλά, πέραν αυτών, μπορεί, κατά τη γνώμη μας, να ερμηνευθεί και ως προσπάθεια των χρηστών της αλβανικής να πετύχουν ένα είδος ετυμολογικής/σημασιολογικής διαφάνειας του οικωνυμίου *Gjirokastër*, συσχετίζοντάς το παρετυμολογικά με το κυριώνυμο *Gjin*, που με τη σειρά του «δένει» με τη μεσαιωνική ιστορία της πόλης και της περιοχής.

Οφείλουμε να προσθέσουμε ότι το οικωνύμιο *Gjirokastër* είναι «αδιαφανές» για τον μέσο Αλβανό που δεν ξέρει ελληνικά, διότι κανένα από τα συστατικά του δεν σχετίζεται με το λεξιλόγιο της σύγχρονης αλβανικής. Διαφορετικά από την ελληνική που ενσωμάτωσε στο λεξιλόγιό της τη λ. κάστρο (< λατ. *castrum*), η αλβανική δανείστηκε από τα λατινικά τη λ. *qytet/*

29. Η διάκριση αυτή αφορά το φαινόμενο του ρωτακισμού, δηλ. της τροπής του μεσοφωνηντικού π σε γ, που είναι χαρακτηριστικό μόνο της τοσκικής, νότιας, αλβανικής διαλέκτου, σε αντιδιαστολή με τη γκεγκική, βόρεια, διάλεκτο της αλβανικής.

qitet (< civitatem), που σήμερα σημαίνει ‘πόλη’, αλλά παλαιότερα έφερε και τη σημασία του ‘οχυρωμένου οικισμού’.³⁰

Πάνω στη βάση αυτή εδράζεται, πιστεύουμε, και η πρόταση των αλβανικών εθνικών επιτροπών μετονομασιών, της περιόδου 1928-1932 και 1937, οι οποίες επισημοποίησαν μια ονομασία ευρέως διαδομένη, που, παρ’ όλα αυτά, τελικά δεν επικράτησε.³¹

Συμπεράσματα

Τα γλωσσικά σημεία σχετίζονται με τη γέννηση της γλώσσας, ενώ οι μαζικές μετονομασίες σχετίζονται με τη γέννηση και εδραίωση των εθνικών κρατών. Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχουν καθολικά (για τις γλώσσες) και κοινά (για τα εθνικά κράτη) τυπολογικά χαρακτηριστικά.

Η συμβολικότητα της γλώσσας και η συνδρομή της στην εδραίωση της διάκρισης «εμείς»/«οι άλλοι» επιβάλλει τις «άνωθεν» μετονομασίες. Υπάρχουν ωστόσο και μετονομασίες που γίνονται φυσιολογικά, ως αποτέλεσμα των νέων αναγκών της κοινωνίας, αλλά και των γλωσσικών επαφών.

Γενικά, τα δυσετυμολόγητα και τα άγνωστης προέλευσης τοπωνύμια/οικωνύμια δημιουργούν την ψευδαίσθηση μιας εγγενούς αυθαιρετότητας της ονοματοθεσιακής διαδικασίας, η οποία οφείλεται στην απώλεια –συν τω χρόνω– της σημασιολογικής-ετυμολογικής διαφάνειας των προσηγορικών που «παγιδεύονται» και παγιώνονται υπό τη μορφή τοπωνυμίων.

Έγνοια των εθνικών κρατών είναι πρωτίστως η εξασφάλιση της ονοματολογικής ομοιογένειας του χώρου τους, γι’ αυτό και η στατιστικά προσφιλέστερη πρακτική τους είναι η αντικατάσταση των εθνικά «ύποπτων» και συμβολικά «ενοχλητικών» οικωνυμίων. Οι άλλοι μηχανισμοί, κυρίως η παρετυμολογία, κινητοποιούνται και υιοθετούνται όταν η επιδιωκόμενη ομοιογένεια εξυπηρετείται από την «αποκατάσταση» της διαφάνειας των τοπωνυμίων/οικωνυμίων.

30. E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipës VI (N-RR)*, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Τίρανα 2002, σ. 271.

31. Clayer, «Shqiptarizimi i toponimeve», σ. 313.